

Temsilden Eyleme: Dadaizm ve Sürrealizm'de Bir Karşı-Sanat Formu Olarak Yürüme Eylemi

Fırat Arapoğlu¹

ÖZET

Antik Yunan'daki gezgin filozoflardan, flâneur'e ve günümüzün sadece yürüme eylemini içeren çalışmalar üreten sanatçılara gelen süreç içerisinde, yürüme eylemi yüzyıllar içerisinde farklı anlamlara bürünmüştür. Antik Yunan Felsefesinden Romantizme uzanan çizgide, yürüme eylemi bir deneyim alanı ve radikal bir tutum olarak kodlanmıştır.

Hac yürüyüşçüleri, yaya, flâneur, takipçi gibi birçok farklı anlam kategorisinde isimlendirilen yürüyüş yapanların tarihselliğinde, yürüme eylemi felsefe, şiir, roman, manifesto gibi farklı alanlarda kendisini gösterirken, sanat başlığı içerisinde de tespit edilebilmektedir.

Bu çalışmada 20. yüzyılın ilk yarısının avangard sanat akımlarından Dadaizm ve Sürrealizm'de görülen yürüme eylemleri ve bu eylemlerin etkileri incelenmektedir. Böylece araştırmanın, günümüzde yürüme eylemine dayalı sanatsal üretimlerin kökenine dair bir tarihsel arka plan oluşturması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yürüme, anti-art, Dadaizm, Sürrealizm, Flâneur

From Representation to Action: Walking as an Anti-Art Form in Dadaism and Surrealism

ABSTRACT

In the period that from peripatetic philosophers in Ancient Greece to flâneur and to the artists who produce works that just include walking action, walking has been having different meanings throughout the centuries. In the lines from Ancient Greek Philosophy to Romanticism, walking was coded an experimental field and a radical attitude.

In the historical perspective, walkers that referred to many different meaning categories such as pilgrim, pedestrian, flâneur, stalker; walking shows itself in the fields like philosophy, poetry, novel and manifesto. This also can be determined in the headline of art.

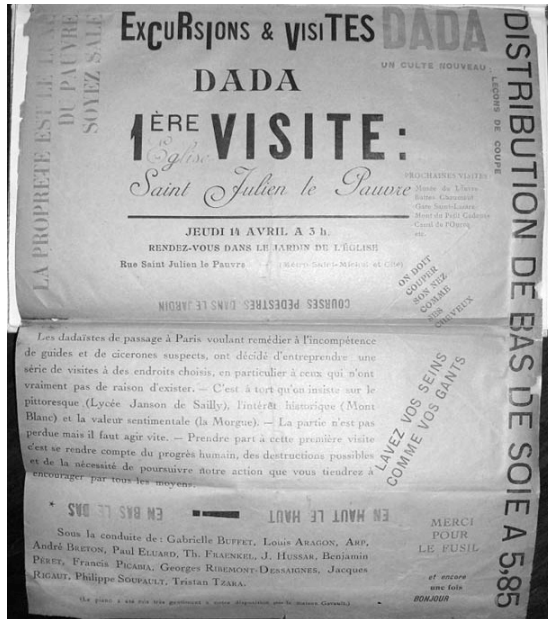
In this study, walking actions that were seen in the avant-garde art movements of the first half of the 20th century, Dadaism and Surrealism and the impacts of these actions are examined. Therefore, it is aimed that this study can form a historical background for the roots of the artworks based on walking in our day.

Keywords: walking, anti-art, Dadaism, Surrealism, Flâneur

¹(Öğr. Gör.), Fırat Arapoğlu, Kemerburgaz Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Bölümü, firat.arapoglu@gmail.com

Giriş

20. yüzyıl sanat tarihinde “yürüme eyleminin” bir sanat formu olarak ele alınması, temel olarak üç ana kısımda incelenebilmektedir. Bu bağlamda Francesco Carreri, şu üç geçiş dönemini önerir: Birincisi 1921-1924 tarih aralığını kaplayan Dada ve Sürrealizm'deki yürüyüşler; ikincisi 1956-1957 periyodlarında yer alan Letrist Enternasyonel'den türeyen Sitüasyonist Enternasyonel'deki eylemler ve son olarak, 1966-1967 periyodunda yer alan Minimal Sanat ve Arazi Sanatı sürecindeki pratiklerdir (Carreri, 2009: 68-175). Böylece 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren yürüme eyleminin Dada ve Sürrealizm'den başlayarak gelişen bir çizgide, bir karşı-sanat formu olarak geliştirildiği ve deneyimlendiği görülmektedir.²

Resim 1: Poster - Excursions & Visites Dada 1ère visite: Saint Julien le Pauvre Je udi 14 Avril A 3 h. (Gezinti & Ziyaret: Dada 1. Ziyaret: Saint Julien le Pauvre Perşembe 14 Nisan Saat 15:00).

Bugün, “hazır-yapım” (ready-made) ve “eylem” temelli karşı-sanat eylemlerinin de, bir süre sonunda, “sanatın” dairesine girdiğini sanat tarihinde net bir biçimde gözlemleyerek, yürüme eyleminin de bir “sanat üretimine” dair bir eylem biçimine dönüştüğünü ileri sürülebilir. Yürüme, kent ya da doğa içerisinde gerçekleştirilen bir arınma süreci yaratır ve olağan ve günlük bir aktiviteden, aşama aşama, bir deneyim alanına dönüşmüştür. 20. yüzyıl sanatında eylemin kendisinin ilk gözlemlendiği akım ise Dadaizm'dir.

1. Dadaizm'de Bir Karşı-Sanat Formu Olarak Yürüme

14 Nisan 1921 günü bir grup Dadaist sanatçı Paris'te, Saint-Julien-le-Pauvre'da bir buluşma düzenlemişlerdi. Aralarında André Breton, Louis Aragon ve Philippe Soupault gibi isimlerin yer aldığı grubun bu buluşması, daha sonraları gerçekleştirilecek olan ve şehrin sıradan, banal ve çok bilinmeyen mekânlarına yapılan şehir gezintilerinin ilki olarak düşünülmekteydi (Coverley, 2012: 184). Bu dolaşma eylemi kapsamında basın bültenleri, ilanlar ve broşürler basılmış; eylem fotoğraflarının da dahil olduğu biçimde dokümanite edilmişti. Dadaizmin bu etkinliği, grubun şehre müdahale etme bağlamında önemli bir öncü girişimi olarak değerlendirilmektedir. Bu etkinliğe dair basılan posterde Gabrielle Buffet, Louis Aragon, Arp, André Breton, Paul Eluard, Théodore Fraenkel, J. Hussar, Benjamin Péret, Francis Picabia, Georges Ribemont-Dessaignes, Jacques Rigaut, Philippe Soupault ve Tristan Tzara'nın isimleri görülmektedir (Resim 1).

²George Dickie karşı-sanat (anti-art) olarak tanımlanan edimleri dört ana gruba ayırır: a) Şansın rol oynadığı sanat b) Çarpıcı bir biçimde olağanın dışında bir içeriğe sahip olan sanat c) “hazır-nesnelere” d) Sanatçılar tarafından herhangi bir nesne üretimine sonuçlanmayan eylemler (1975: 420). Rosenberg, Dada- Sürrealist düşüncelerin, ürettikleri değerler tersine doğru yansımaya başladıklarında bittiğini belirtir. Dada ve Sürrealizmin karşı-sanat felsefelerinin bir estetiğe dönüştüğünü iddia eder (Rosenberg, 1969). Henry Flynt, neo-avangard için, 1960'ların sanat karşıtlığının (anti-art) “sanat kurumu” içerisinde, yine “sanat olma” durumunu 1994'te sorunsallaştırır. Bkz. (1994). Marcel Duchamp “hazır-nesnelere” sanat işi olduğunu ilan ederken ve onları sanat sergilerine dahil ederken, kendisini kurumsal bir çerçeve içerisine almıştır (Dickie, 1975: 421). Yürüme, Duchamp'ın hazır-nesneye bir “sanat bahşetmesi” gibi, bir eyleme, bir şeye sanat bahşedilmesi olarak, retroaktif bir bakışla, düşünülebilir.

Bugün bu yürüyüşe dair fotoğraflardan birisinde, etkinlikte yer alan on bir isim görülmektedir (Resim 2). Dadaizmin seçilen mekânlara düzenli ziyaretler düzenlemeyi planladığı ama bu mekânların da olağan ve sıradan mekânlar olduğu görülmektedir.

Resim 2: 14 Nisan 1921 Perşembe günü çekilen fotoğrafta yer alan isimler, soldan sağa Jean Crotti, Asté D'Esparbès, André Breton, Jacques Rigaut, Paul Eluard, Georges Ribemont-Dessaignes, Benjamin Péret, Théodore Fraenkel, Louis Aragon, Tristan Tzara ve Philippe Soupault.

Dadaizm'deki bu kentsel eylem, sanata dair üretimlerde gözlemlenen hareketin temsilinden, gerçek yaşam içerisinde eylemin kendisinin pratiğine geçişi örneklendirmesi açısından önemlidir. Jean Crotti, Georges D'Esparbès, André Breton, Georges Rigaut, Paul Éluard, Georges Ribemont-Dessaignes, Benjamin Péret, Louis Aragon, Tristan Tzara, Philippe Soupault gibi isimlerden oluşan Dada grubu, gezintiyi bir rehberli tur formatında tasarlamışlardır.

Etkinliklerini duyurmak için basını da davet etmişlerdi. Kentin sıradan konumlarını ziyaret etmeyi içeren etkinlikte, sanatçılar Larousse sözlüğünden rastgele seçilen metinler okumak, gelip geçen insanlara hediyeler vermek ve insanları sokağa davet etmek gibi eylemler gerçekleştirdiler. Böylece katılımcıların şaşkınlıklarını ve kayıtsızlıklarını provoke ederek, eleştirel düşünme pratiği geliştirmelerini sağlayan sanatçılar, sosyal yapılar ve kent dokusundaki farklılıklara dair bir farkındalık yaratmışlardı (Resim 3).

Dada gezileri ve daha sonra Sürrealizmde görülen mekânda eylem üretme amacıyla yapılan gezintiler (deambulation), temsilin yerine "eylemin" kendisini geçirmenin tarihsel dayanak noktalarıdır. Bu, kentin ve hareketin temsilinden, yürüme eyleminin kendisiyle ve olağan kentin yerleşimine doğru bir harekettir. Bu halıyla, flâneur figürünün kayıtsız bir gözlemci halinin değil, aktif bir katılımcının varlığından söz edilebilir (Coverley, 2012: 184) (Baudelaire, 2007 & Benjamin, 2007). Dadaizm, böylece yürüme eylemine bir "anlam" katmaya çalışmıştır. Bu anlam, sanatın sadece görsel haz veren bir nesne üretiminin aksine, mekâna ve performansa dayalı bir deneyim olarak kavranmasıdır. Böylece kent ve çevre, yeni bir vizyonla ele alınmaya başlanmıştır.

Resim 3: Tristan Tzara Dada gezintisinde kalabalığa metin okurken, Saint Julien le Pauvre, 14 Nisan 1921.

Dada ve sonrasında Sürrealizm bu vizyonu eylemin kendisi ile gerçekleştirirken; Fütüristler hareket eden insanlar, hayvanlar, araçlar veya şehrin ışıklarını, perspektif kaçış noktalarını çoğaltarak, geleneksel temsil araçlarının içinde kalarak gerçekleştirmişlerdir. Diğer bir deyişle, hareketi kavramsallaştırmışlar ama en sonunda yine temsil noktasında kalmışlardır. Kent mekânının sessel, görsel ve dokunsal algısının keşfi, eylemin kendisine uzanan bir estetik deneyime ulaşmamıştır.

1920'lerde Dadaist sanatçıların kentsel eylemler gerçekleştirmeleri, mekân ve zamanı

bir araç ile temsil etmektense, direk deneyime tabi tutmaları açısından önemlidir. Dadaist sanatçıların 14 Nisan 1921 tarihinde gerçekleştirdikleri etkinlik, bir daha tekrar edilmedi. Daha sonraları için planladıkları birçok çok gezinti olmasına rağmen, bir kez gerçekleşip, öylece kalan bir eylem olmuştur. Francesco Carreri bunu *"Çalışma, eylemin kendisinden ziyade, performe edilecek bir eylem düşüncesinde yatmaktadır"*; diyerek yorumlamıştır (Carreri, 2009: 78).

Paris'te Dadaist sanatçılarca gerçekleştirilen Saint-Julien-le-Pauvre'daki etkinlik, ister gelecekte üretilen araçlarıyla yapılsın ister hazır nesne olsun, bir obje olmaksızın üretilen kentsel bir eylemi göstermiştir. Bu bir "nesneye" değil, "mekâna" verilen kültürel ve politik değeri göstermektedir. Dada'nın bu eylemini modern kültürde, günlük yaşamın değişken tanımlarıyla bir tür çatışma yaratma olarak görmek olasıdır. Dada bunu özellikle avangardın kapitalist kültür kodlarıyla mücadele ettiği bir tür araç olarak geliştirmiştir. Bu nesne üretimi değil, sanatçının bedeniyle ve söylemleriyle mekâna müdahalesidir. Bunu şöyle değerlendirmek olasıdır: Doğanın bu yeni yorumlanma biçimi, sanata değil, yaşama uygulanmaktadır. Bu da avangard sanat akımlarının sanatla hayatı birleştirme arzularıyla paralel bir biçimde okunabilir (Bürger, 2004). Bu etkinlikle birlikte, o ana kadar sadece mimarlar ve şehir bölge planlamacılarının alanı olarak kentsel müdahalenin, sanatçılar tarafından sorunsallaştırıldığı görülmektedir. Dadaizm öncesi süreçte sanatçıların kamusal alana, meydanlara ve parklara heykeller, üç-boyutlu diğer üretimler ya da dekoratif objelerle müdahale ettikleri görülmektedir. Dadaist eylem ise, kentte farklı bir yöntemle iş üretebilmenin olasılığını göstermiştir. Dadaist sanatçılar, bu eylemleriyle, mekâna bir nesne yerleştirmeyi değil, direk mekânı sorgulamayı geliştirmişlerdir. Bitmiş

iş değil, sadece eylemin broşürler, fotoğraflar, makaleler gibi dokümantasyonuna dayalı belgelerle gerçekleştirilmiştir.

Günlük yaşamın bu olağan aktivitelerinin, Dada grubu tarafından "nihilist" bir refleksle gerçekleştirildiği görülmektedir. Eylem düşüncesinin kendisi, eylemden daha önemli bir noktadadır; diğer bir deyişle eylemin sonuca ulaşması önemli değildir; zira zaten eylem başlarken, bitmiş durumdadır. Çok az kişinin farkında olduğu belirsiz bir yer olarak, terk edilmiş bir kiliseye gidilmesi ve bunun ardından yatan neden, henüz bilinmemektedir. Çok az ziyaret edilen, olağan, kullanışsız bir mekân, birçok kimse için varlığından bile habersiz bulunan bir niteliğe sahiptir. Dada böylece, olağan olanın keşfinin peşinde olarak, aslında kentin bilinçaltını araştırmaktadır. Bu yaklaşım, daha sonra Sürrealizm ve Sitüasyonizm tarafından devam ettirilecektir. Diğer bir deyişle Paris'in kendisini kültürel ve politik deneyim için ideal bir şehir olarak sunması olgusu, Sürrealist ve Sitüasyonist pratiklerde de, farklı bağlamlar içerisinde devam ettirilecektir.

2. Sürrealizm'de Bir Karşı-Sanat Formu Olarak Yürüme

1924 yılının Mayıs ayında Paris'te mekâna müdahale bağlamında bir etkinlik daha gerçekleştirilmişti. Bu sefer amaçlanan ise, seçilmiş bir alanı ziyaret etmek değil, geniş bir doğal alana düzenlenen, rastgele bir yolculuktur. Bu aynı zamanda Dadaist kent müdahalesinden, Sürrealist müdahaleyi geçişi de göstermektedir. Bu süreçte, Louis Aragon, André Breton, Max Morise ve Roger Vitrac, Fransa merkezinde açık alanda bir dolaşma etkinliği tertiplemişlerdi. Paris'ten hareketle haritada rastgele seçilen bir yer olan Blois'ya önce trenle seyahati, ardından yaya yürüyüşünü kapsamaktaydı. Böylece günlerce süren bu yürüyüş ve yürüyüş esnasındaki diyaloglarla,

uyanık halde yaşam ve düşte yaşam arasında, bir tür keşif gerçekleştirilmiştir. Breton daha sonra Sürrealist Manifestolar arasına girecek olan “Çözünür Balık” metnini bu gezi sonrasında kaleme almıştır. Böylece avangard flâneur’lerin, kentin doğanın gizlerini keşfettiklerini ve kent fragmanlarını biriktirip, kent düzenini alt üst eden kolajlar hayal ettiklerini söylemek olasıdır (Artun, 2006: 86-87). Bu gezi, Sürrealizm’in, düşüncenin gerçek fonksiyonu olarak, sözel, yazınsal ya da herhangi bir araçla sade, net otomatik yazı ile kendini ifade etme stratejisinin parçalarından birisi haline gelmiştir.

Gezinin herhangi bir amacı ve hedef noktası yoktur ve Sürrealist bakış açısına göre, bu bir tür gerçek mekânda otomatik yazma edimidir. Diğer bir deyişle, ister yazınsal ister reel olsun ortada zihinsel bir topografyanın haritasını baz alarak yürüme edimi yapılmaktadır.³ Dadaist dolaşma eylemiyle arasındaki temel fark ise, burada bir kentte değil, boş bir arazide yürüyüş söz konusudur. Bunun nedeni, geniş, iskân özelliği olmayan arazilerde gezerek, gerçekliğin ötesindeki düşsel dünyaya varma arzusu; sürrealist eylem, zaman-dışı bir evrene dair sorgulamalarda bulunur. Bu evren kendisini bu alanda görünür kılmaktadır ve Sürrealist dolaşma eylemi de burada gerçekleştirilebilir. Yürüyüş yolu kendisini açarken ve birey yürürken, kendisini bir tür “anlama” eyleminde bulacaktır. Böylece, Freudyen bir tanımlamayla zihnin farklı katmanlarına ulaşılacaktır. André Breton bu dolaşma eylemiyle ilgili şunları söylemektedir:

“Yola koyulduk... Ama hangi yollar? Mad-di yollar mı? Tinsel yollar mı?. Bu iki yol türünü birleştirme düşüncesine sahiptik... Blois’den başladık, bu haritadan rastgele

seçtiğimiz bir kasabaydı... Şansa dayalı olarak ilerleme konusunda anlaştık... Herhangi bir amacın olmaması, bizi gerçeklik-ten uzaklaştırmıştı.” (akt. Careri, 2009: 83).

Böylece Sürrealist dolaşma, yürüme yoluyla gerçekleştirilen bir tür hipnoza ve kontrol kaybına neden olmaktadır.

3. Avangard’da Yürüme

Dada’nın 1921 Nisan’ındaki yürüme eyleminden sonra ilan ettiği diğer yürüyüşler hiçbir zaman gerçekleşmedi. Aynı biçimde Sürrealizm içerisinde de sadece bahsi geçen yürüyüş yapılmıştır. Fakat Paris civarındaki farklı mecalarda ele alınan dolaşım rotaları, Sürrealist başlık altında devam eden önemli pratikler arasına girmiştir. Örneğin Louis Aragon’un “Le Paysan de Paris” (Paris Köylüsü) romanı, kırsal bir gezintinin evrimleşmiş halidir (Aragon, 2004). Louis Aragon, André Breton, Max Morise ve Roger Vitrac’ın gerçekleştirdikleri ve dört Parislinin kırsalda kayboluşları olarak tanımlanabilecek eylemin ardından, bu roman, bir köylünün gözünden Paris’i göstermektedir. Köylü, böylece modernizm ve onun önemli temsili olarak metropol ile karşılaşmaktadır. Böylece kitap, bir tür modern kentin içinde olağan günlük yaşamda saklı mucizeleri gösteren bir tür şehir rehberi olarak değerlendirilebilir. Sözgelimi Buttes-Chaumont Parkı’na yapılan bir gece gezisi, şehrin sembol noktalarından birisi olmaktadır.

Paris Köylüsü romanında kent; yürüyüşler, farklı karşılaşmalar, buluntu-nesnelerin keşfedilmesi, beklenmeyen etkinlikler ve kolektif oyunların gerçekleştiği bir mekândır. Kentin mekânlarının

³Sitüasyonist Enternasyonel’de kent mimarisi ve mekân düzenlemelerindeki anlamları deşifre etmek önemli misyonlar arasında olacaktır. Psikocoğrafya kavramını “Coğrafi çevrenin (bilinçli olarak düzenlenmiş olsun olmasın) bireylerin duygu ve davranışları üzerindeki belirli etkilerini” inceleme olarak adlandırmışlardı (Matthews, 2008: 60-61). 1957 yılında ise “Çıplak Kent” isimli on dokuz paftadan oluşan bir Paris haritası yayımlanır. Paris haritalarından kesilerek oluşturulan bir kolaj olarak, akılcı, işlevsel, yönlendirici bir düzene sahip olan kentin, arzulara, deneyci-özgür davranışlara, toplumsal hareketlere, oyunsu yaratıcılığa, kısacası sanata ve şiire teslim edilmesini ifade eder (Artun, 2009). Öte yandan Sitüasyonizm bağlamında Guy Debord’un tamamen farklı bir açıdan flâneur’lüğü açtığı “sapma” (dérive) kavramını da ileriki araştırmalar için kayıt altına almak gerekmektedir (Debord, 2008: 42).

algısına dair yeni bir biçim önerisi oluşturmak, aynı biçimde Sitüasyonizm'de de karşılaşılacak bir olgudur. Zira Sitüasyonist kartografide akışken kent düşüncesinde, kent çevresinde gerçekleştirilen yürüyüşler sonucunda ortaya çıkan ve farklı bir algılamaya dayalı olarak geliştirilen haritalar görülmektedir. Kent böylece yaya üzerinde bir tür duygu etkisi oluşturmaktadır.

Fütürizm'de kent akışkandır ve bir hızla sahiptir. Dadaizm'de ise, kent içindeki olağanlıklara ve gülünçlüklere dikkat çekilir, böylece burjuva toplumunun kentinin yapısına dair komik problemler deşifre edilir ve bu yapılar aynı zamanda kurumsal eleştiriyi de içermektedir. Dada'nın negatif, nihilist yapısına karşın; Sürrealizm pozitif, bilinçaltına yönelik bir kuram geliştirmiştir. Dada negativizminin içinden çıkarak, psikanalizin kullanımıyla birlikte, yaşamda saklı olan "şeyi" bulmaya adanmışlardır. Sürrealizmde kent mekânı, zihnimizin yapısı gibi, karmakarışıktır. İçinde saklı olan şeyi ortaya çıkarmak ve böylece kolay görünür olmayı görünür hale getirmek gerekir. Böylece Sürrealizmin bir tür, bir bireyin kent gerçekliğiyle olan ilişkisine dair psikolojik bir araştırma ve geliştirme yapısına sahip olduğu da belirtilebilir. Bu yazma ve hipnoz seansları/rüya yorumlarıyla olabileceği gibi, 1924 tarihli etkinlikte görüldüğü gibi "yürüme" eylemiyle de gerçekleştirilebilir.

Sürrealizm'de kent, içinde kaybolunacak ve günlük mucizelerin keşfedileceği bir deneyim alanı üretmektedir. Sürrealizm, 1960 sonrası sanatta yürüme eyleminin tam anlamıyla bir "amaç" haline gelmesine öncü olarak, yaşamın en doğal, günlük ve olağan aktivite biçimi olarak yürüme eylemini gerçekleştirmiştir. Bu aşamadan sonra yürüme eylemi Sitüasyonizm'de görülecektir; Sitüasyonistler ise, Sürrealizmi, Dada'nın ürettiği yürüme eylemini neticelendirememekle itham etmiştir. Sanat olmaksızın -diğer bir

deyişle sanatçı ve sanat nesnesi olmaksızın- ve herhangi bir temsile girilmeksizin, anonim, kolektif ve devrimci bir sanat eylemine yol açacak yürüme pratiği, Lettrizim ve Sitüasyonizm ile farklı bir noktaya evrilecektir. Walter Benjamin (2007: 130-131), 19. yüzyıl başında kentler kendi oturanlarına dahi yabancı gelmeye başladığı bir anda flâneur figürünün ortaya çıktığını yazmıştır. Böylece flâneur'ün tutkusu ve ilgi alanının kalabalıklar olduğu görülmektedir. Baudelaire için, Paris yürünerek okunabilen bir kitaptı. Öte yandan, flâneur, onun yazınında bir tip'tir, idealize edilmiş bir figür ve karakter olup, gerçekte yoktur. 1950'lerde ise Sitüasyonizmin avaresi modern kentin ticari mantığını küçümseyerek yeni deneyimler geliştirecektir. Dadaizm ve Sürrealizm'de görülen atölye yerine sokağın tercih edilmesi, yürümenin sanat ve yaşamı birleştirme noktasında, sanat tarihsel bir perspektifte araç olarak kullanılmasının tarihsel öncülleri olarak görülebilir. Sitüasyonizm bu mirasın üzerine kente dair çalışmalarla, özellikle Henri Lefebvre'nin çalışmalarıyla, yeni düşünce ve eylem pratikleri eklemiştir (2012). Bu noktadan sonra da Arazi Sanatı, Minimalizm ve devamında gelişen süreçte Richard Long, Hamish Fulton ve Robert Smithson gibi isimlerle birlikte günümüze gelen süreçte "yürüme eylemini" içeren sanatçıların üretimleri ayrı bir tarihsellik oluşturmaktadır. Bu da ayrı bir araştırmanın konusudur.

KAYNAKÇA

Aragon, L. (2004). *Paris Peasant*, (çev. Simon Watson Taylor), Cambridge: Exact Change.

Artun, A. (2006). *Modernliğin Sınırında Sanat: Eleştiri, Özerklik, Siyaset - Üç Konuşma*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.

Artun, A. (2009). *Sanat ve 1968 Baharı: Bir Kronoloji. Sanat Dünyamız, (Bahar): 32-47.*
Baudelaire, C. (2007). *Modern Hayatın Ressamı, (çev: Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.*

Benjamin, W. (2007). *Pasajlar, (çev: Ahmet Cemal), İstanbul: YKY.*

Bürger, P. (2004). *Avangard Kuramı, (çev: Erol Özbek), İstanbul: İletişim Yayınları.*

Careri, F. (2009). *Walkscapes. Barcelona: Gustavo Gili.*

Coverly, M. (2012). *The Art of Wandering: The Writer as Walker. Harpenden: Oldcastle Books.*

Debord, G. (2008). *Dérive Teorisi. Sitüasyonist Enternasyonel, (haz. Şenol Erdoğan; çev: Merve Darende), İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları: 42-44.*

Dickie, G. (1975). *What is Anti-Art? The Journal of Aesthetics and Art Criticism, (cilt. 33, s. 4): 419-421.*

Flynt, H. (1994). *Against Participation: A Total Critique of Culture. http://www.henryflynt.org/aesthetics/againstp-98thoughts.html. (10.10.2016).*

Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi-I, çev: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.*

Marey, E.J. (1895). *Movement. New York: D. Appleton & Company.*

Matthews, J. D. (2008). *Sitüasyonistlere Marksist Giriş. Sitüasyonist Enternasyonel. (haz. Şenol Erdoğan; çev. Artemis Günebakanlı), İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları: 53-126.*

Rosenberg, H. (1969). *Artworks and Packages, New York: Thames & Hudson.*

GÖRSEL KAYNAKÇA

Resim 1: Poster - Excursions & Visites Dada 1ère visite: Saint Julien le Pauvre Jeudi 14 Avril A 3 h. (Gezinti & Ziyaret: Dada 1. Ziyaret: Saint Julien le Pauvre Perşembe 14 Nisan Saat 15:00). Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, Grafik Sanatlar Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. https://blogs.princeton.edu/graphicarts/2009/01/eluards_dada_journal_proverbe.html.

Resim 2: 14 Nisan 1921 Perşembe günü çekilen fotoğrafta yer alan isimler, soldan sağa Jean Crotti, Asté D'espargès, André Breton, Jacques Rigaut, Paul Eluard Georges Ribemont-Dessaignes, Benjamin Péret, Théodore Fraenkel, Louis Aragon, Tristan Tzara ve Philippe Soupault. <http://dadasurr.blogspot.com.tr/2011/10/excursions-et-visites-dada-1ere-visite.html>.

Resim 3: Tristan Tzara Dada gezintisinde kalabalığa metin okurken, Saint Julien le Pauvre, 14 Nisan 1921. <http://glasstire.com/2012/11/23/the-ten-list-walk-as-art/excursion/>.